

PROMJENE U DEMOGRAFSKOJ SLICI OBROVAČKOG KRAJA NAKON 1991.

Sažetak:

U radu se analiziraju demografske promjene u naseljima Grada Obrovca nakon 1991. Odnosi se to na promjene u kretanju broja stanovnika prema rezultatima posljednja tri popisa stanovništva (1991., 2001. i 2011.). Prisilno iseljavanje srpskog stanovništva za vrijeme i nakon rata 1991.-1995. promijenilo je sliku autohtonosti stanovništva, ali i dovelo do intenzivnog demografskog starenja. Ukupan broj stanovnika 2011. smanjen je za više od polovice u odnosu na 1991., a u većini naselja za više od tri četvrtine. Unatoč doseljavanju stanovništva u posljednjem međupopisnom razdoblju, nije se mogao nadomjestiti populacijski gubitak nastao u prvoj polovici 1990-ih godina. Jedino naselje gdje je zbog doseljavanja povećan broj stanovnika je Gornji Karin u kojemu je u potpunosti promijenjena slika autohtonog stanovništva. Stanovništvo većine naselja je medijske starosti više od 55 godina, što znači da su bez (bio)demografske budućnosti i na pragu demografskog izumiranja.

Ključne riječi: smanjenje stanovništva, migracije, autohtono stanovništvo, demografsko starenje, naselja, Grad Obrovac

Summary:

The paper analyzes the demographic changes in the settlements of the City of Obrovac after 1991. This refers to changes in population movements according to the results of the last three censuses (1991, 2001 and 2011). Forced migration of the Serb population during and after the 1991-1995 war changed the picture of the autochthonous population and led to intense demographic ageing. The total population in 2011 decreased by more than half compared to 1991, and in most settlements by more than three quarters. Despite immigration the population in the last intercensal period could not compensate the population loss incurred in the first half of the 1990s. The only settlement where the population increased due to immigration is Gornji Karin, in which the image of the indigenous population has completely changed. Most settlements have a median age of more than 55, meaning they have no (bio) demographic future which could lead to demographic extinction.

Key words: population decrease, migration, autochthonous population, population ageing, settlements, Town of Obrovac

Uvod

Obrovačko područje, koje se analizira u tekstu, obuhvaća teritorij administrativnog grada Obrovca koji se nalazi u Zadarskoj županiji, u čijim se okvirima nalazi 12 naselja: Bilišane, Bogatnik, Golubić, Gornji Karin, Kaštel Žegarski, Komazeci, Krupa, Kruševo, Muškovci, Nadvoda, Obrovac i Zelengrad¹ (Sl. 1). Cijeli prostor obuhvaća 353 km², s gustoćom naseljenosti od samo 12st/km². Još sedamdesetih godina prošlog stoljeća, nakon što je tadašnja općina Obrovac dosegla najviši broj stanovnika (13 498),² to su područje karakterizirali jaki ruralni egzodus i depopulacija. Među emigracijskim općinama u Hrvatskoj, kojih je u razdoblju 1971.-1981. bilo 75, Obrovac je bio šesti na ljestvici (Nejašmić, 1992). Negativni demografski procesi (niska stopa prirodnog prirasta, emigracija i starenje) nastavili su se i u idućem desetljeću. Uz to, zbog utjecaja rata, tijekom 1990-ih godina došlo je do velikih dinamičko-strukturnih poremećaja koji su još više pogoršali ionako nepovoljnu demografsku situaciju. U prvom redu, broj stanovnika Grada Obrovca smanjio se uglavnom kao rezultat migracijske komponente, odnosno prisilnog iseljavanja stanovništva. Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine, u Gradu Obrovcu živjelo je 4 323 stanovnika, što je manje od polovice koliko je bilo 1991. godine (9 069). Kao posljedica višestrukih iseljavanja, došlo je i do promjene u prirodnom kretanju te u strukturama stanovništva, napose u starosnoj i etničkoj strukturi.

Iako je u razdoblju 1991.-2001. prirodna komponenta bila pozitivna, zbog vrlo snažne emigracije,³ Obrovački kraj postao je jedan od najizrazitijih depopulacijskih područja Hrvatske.⁴ U više od polovice naselja medijalna starost je 2001. godine dosegla razinu višu od 55 godina. Populacijska ispražnjenost ovoga prostora te rat u Bosni i Hercegovini (1992.-1995.), utjecali su na doseljavanje stanovništva iz ostalih dijelova Hrvatske, prije svega iz drugih županija, te Hrvata iz Bosne i Hercegovine, što je dovelo do izrazite promjene etničkog sastava. Udio srpskog stanovništva u ukupnom udjelu smanjen je sa 77%, koliko je iznosio 1991. godine, na manje od jedne trećine (31%) 2011. godine. Doseljavanje

¹ Nekadašnja općina Obrovac je 1992. godine, nakon novog teritorijalnog ustrojstva u Hrvatskoj, dobila status administrativnog grada s 12 naselja. Tri naselja bivše općine pripala su Gradu Benkovcu (Medviđa) i općini Jasenice (Jasenice, Zaton Obrovački). Za potrebe rada rezultati Popisa 1991., svedeni su na teritorijalni ustroj prema Popisu 2011.

² Uzme li se u obzir aktualni teritorijalni ustroj, tada je broj stanovnika iznosio 10 321.

³ Viši negativni migracijski saldo u istom razdoblju imale su samo četiri općine u Hrvatskoj: Cijlžane, Ervenik, Biskupija, Gračac (od ukupno 556 gradova/općina).

⁴ Prema stopama porasta/pada stanovništva u razdoblju 1991.-2001., Grad Obrovac se nalazio na 8. mjestu po vrijednosti stope koja je bila negativna (prosječno godišnje -91,2‰) od ukupno 556 gradova/općina. Najviši pad stanovništva u Hrvatskoj u istom razdoblju (iznad -120‰) zabilježen je u tri općine: Cijlžane, Ervenik, Biskupija.

stanovništva povećalo je broj stanovnika 2011. godine u odnosu na 2001., ali to nije bilo dovoljno da bi se nadomjestio velik gubitak iseljenog stanovništva iz prethodnog razdoblja.

Slika 1. Naselja Grada Obrovca prema teritorijalnom ustroju 2011. godine

Izvor: izrađeno prema: Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, 2011., *Državna geodetska uprava, u programu Arc GIS*

IZVORI PODATAKA I METODOLOŠKE NAPOMENE

Za analizu demografske situacije korišteni su objavljeni rezultati posljednja tri Popisa stanovništva (1991., 2001., 2011.), posebno izrađeni tablogrami⁵ na razini naselja za 2001. i 2011. godinu te tekuća vitalna statistika. Kod usporedivosti vremenskih serija postoje određeni metodološki problemi statističkih podataka te se zbog toga rezultati ne mogu u potpunosti uspoređivati. Jedan od problema odnosi se na definiciju ukupnog stanovništva u popisu 1991., u koji su u ukupan broj stanovnika uključeni i građani na radu u inozemstvu i njihove obitelji, bez obzira na duljinu boravka, dok je u popisima 2001. i 2011. godine primijenjena nova koncepcija, tzv. prisutnog ukupnog stanovništva, bez onih koji su dulje od godinu dana u inozemstvu, što je bio i slučaj posljednjeg popisa 2011. godine.⁶ Navedeni

⁵ Tablogrami su izrađeni na zahtjev Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru.

⁶ Detaljnije o metodološkim napomenama u vezi s popisom 2001. i 2011. vidi Mrđen, Jurić, 2018.

metodološki problemi utječu na usporedivost podataka budući da nije bilo moguće izdvojiti stanovništvo „u zemlji“ 1991. kod analize struktura. S obzirom na to da je 1991. godine s prostora Grada Obrovca bilo tek 2,8% (ili 253) građana na radu ili boravku u inozemstvu,⁷ u analizi će se rezultati popisa 2001. i 2011. usporediti s 1991. godinom.

Drugi problem prilikom korištenja statističkih izvora odnosi se na podatke vitalne statistike koji se tiču necjelovitosti podataka o broju živorođenih i umrlih za dio stanovništva na bivšim okupiranim područjima (kojem je pripadao i teritorij Grada Obrovca) te se radi samo o djelomičnim podacima. Osim toga, od 1998. godine Državni zavod za statistiku (DZS) Hrvatske u broj živorođenih i umrlih ne uzima u obzir one koji su rođeni/umrli u inozemstvu. Radi usporedivosti podataka, za potrebe ovoga istraživanja, bilo je potrebno izdvojiti vitalne događaje samo za stanovništvo u „zemlji“ i to na razini naselja, čime se skupno dobila informacija o prirodnom kretanju na razini Grada. Također, potrebno je napomenuti da u rezultatima Popisa 2011. nisu objavljeni podaci na razini naselja „kada su frekvencije manje od 10. Za naselja s manje od 100 stanovnika raspoloživ je podatak samo za ukupno stanovništvo bez daljnje raščlambe.“⁸ (Objašnjenje DZS za zaštićeni podatak).

KRETANJE BROJA STANOVNIKA - IZRAZITO SMANJENJE NAKON 1991. GODINE

Na području Grada Obrovca od početka dvadesetog stoljeća pa sve do 1991. godine živjelo je oko 10 000 stanovnika. Najveći broj, od 10 321 stanovnika, zabilježen je 1971. godine, a najmanji trideset godina poslije (2001.), samo 3 387 stanovnika. To je gotovo upola manje stanovnika nego polovicom 19. stoljeća, kada je prema popisu 1857. godine na tom području živjelo 6 186 osoba.

Posljednja tri popisa stanovništva ukazuju na velike demografske promjene koje su se na Obrovačkom području dogodile u okviru kretanja broja stanovnika. Tako je u samo deset godina, od 1991. do 2001. godine, izgubljeno skoro dvije trećine stanovništva (5 682) ili 62,7% (Tab. 1). Prosječno godišnje smanjenje iznosilo je 91,2‰ (Tab. 2). Razlog su tome događanja tijekom i poslije Domovinskog rata u Hrvatskoj, kada je došlo do velikih unutarnjih i vanjskih migracija koje su dovele do dinamičkih i strukturnih demografskih promjena na tom području. One se ogledaju u prvom redu u prisilnom iseljavanju najprije hrvatskog, a potom stanovništva srpske narodnosti. Od ukupno 12 naselja, sva su u ovome razdoblju zabilježila smanjenje broja stanovnika. Prosječno godišnje smanjenje kretalo se od -

⁷ Najviše je građana 1991. godine radilo/boravilo u inozemstvu iz naselja Kruševo (8,1% ili 136 osoba) i Nadvode (7,9% ili 59 osoba). U ostalim naseljima udio se kretao od 0,3% (Komazeci) do 2,1% (Bogatnik). Jedino iz naselja Krupa nije bilo ni jedne osobe u inozemstvu.

⁸ Objasnenje DZS za zaštićeni podatak.

194,5‰ (Komazeci) do -2,0‰ (Gornji Karin). U devet naselja izgubljeno je više od 80% stanovnika, a među njima je u šest naselja gubitak bio veći od 90%. Najveći gubitak je zabilježen u naselju Komazeci (98,6%), gdje je 1991. godine živjelo 357 osoba, a 2001. samo pet osoba. Odnosno, samo je jedno naselje 2001. godine imalo više od 70 stanovnika, a ostala između 29 i 57 stanovnika.⁹ U ostala tri naselja depopulacija je bila znatno manja. Broj stanovnika Obrovca i Kruševa od 1991. do 2001. smanjio se za jednu trećinu (36,4% u prvom, 35,6% u drugom naselju), a u Gornjem Karinu za samo 2%. Može se zaključiti da je, s jedne strane, došlo do velikog populacijskog praznjenja u devet naselja, a, s druge strane, do koncentracije stanovništva u tri naselja (Obrovac, Kruševo i Gornji Karin) u kojima je 2001. godine živjelo 88% stanovništva cijelog područja ili 2 992 od ukupno 3 387. Deset godina prije (1991.), u ovim je naseljima živjelo manje od polovice (46%) ukupnog stanovništva Grada Obrovca.

Tablica 1. Promjene u međupopisnim razdobljima, Grad Obrovac (po naseljima) od 1991. do 2011.

Naselje	Broj stanovnika u vrijeme popisa			Porast/smanjenje u razdoblju		Stopa porasta/smanjenja (godišnje u ‰)	
	1991.	2001.	2011.	1991-2001.	2001-2011.	1991-2001.	2001-2011.
GRAD OBROVAC	9069	3387	4323	-5682	936	-91,2	24,3
Bilišane	857	29	176	-828	147	-186,9	143,4
Bogatnik	470	74	131	-396	57	-145,6	55,6
Golubić	478	36	132	-442	96	-172,0	114,3
Gornji Karin	876	859	1125	-17	266	-2,0	26,8
Kaštel Žegarski	480	53	135	-427	82	-160,2	87,2
Komazeci	357	5	42	-352	37	-194,5	157,4
Krupa	412	57	127	-355	70	-151,4	76,1
Kruševo	1674	1078	1112	-596	34	-43,3	3,1
Muškovci	543	47	100	-496	53	-168,1	72,1
Nadvoda	750	50	170	-700	120	-175,0	109,1
Obrovac	1660	1055	996	-605	-59	-44,6	-5,8
Zelengrad	512	44	77	-468	33	-168,3	54,5

Izvor: Izračun autora na osnovi konačnih rezultata Popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011.

Promatraju li se komponente kretanja stanovništva (prirodno kretanje i migracije),¹⁰ proizlazi da je broj stanovnika 2001. smanjen u odnosu na 1991. zbog imigracijske komponente (iselilo je više od 5,5 tisuća stanovnika ili s godišnjom stopom od -91,0‰) (Tab. 2). Migracijski saldo bio je negativan u svim naseljima. Najniži saldo bio je u Gornjem Karinu (-5,4‰), u naseljima Obrovac i Kruševo godišnja stopa kretala se oko -40‰, a u

⁹ U istim je naseljima 1991. godine živjelo između 357 i 857 stanovnika.

¹⁰ Komponente kretanja stanovništva računane su sa stanovništvom u zemlji 1991. jer se prirodno kretanje (živorođeni i umrli) odnosi samo na događaje u zemlji.

ostalim naseljima vrijednosti stope bile su izrazito visoke, više od -155%, dok je najviša bila u naselju Komazeci (-194,5%). Istodobno, prirodni prirast bio je pozitivan u samo četiri naselja (Gornji Karin, Kruševo, Obrovac, Zelengrad), što ukupno iznosi 121 više živorođenih nego umrlih ili prosječno godišnje 2,0‰ na razini Grada.

Tablica 2. Komponente promjene u međupopisnim razdobljima, Grad Obrovac (po naseljima) od 1991. do 2011.

Naselje	Prirodni prirast				Migracijski saldo			
	1991-2001. (stanovnika)	2001-2011. (stanovnika)	1991-2001. (godišnje u ‰.)	2001-2011. (godišnje u ‰.)	1991-2001. (stanovnika)	2001-2011. (stanovnika)	1991-2001. (godišnje u ‰.)	2001-2011. (godišnje u ‰.)
GRAD OBROVAC	121	-126	2,0	-3,3	-5550	1230	-91,0	31,9
Bilišane	-2	-20	-0,3	-19,8	-822	167	-186,5	163,2
Bogatnik	-1	0	-0,4	0,0	-385	63	-144,2	61,5
Golubić	-7	-14	-2,5	-17,0	-432	113	-169,2	134,8
Gornji Karin	36	27	4,2	2,7	-47	302	-5,4	30,4
Kaštel Žegarski	-9	-54	-3,3	-56,9	-405	144	-155,9	152,7
Komazeci	0	0	0,0	0,0	-351	37	-194,5	157,4
Krupa	0	-20	0,1	-21,7	-355	90	-151,5	97,8
Kruševo	79	-47	6,0	-4,3	-539	150	-41,2	13,7
Muškovci	-2	-6	-0,8	-8,2	-491	63	-167,2	85,7
Nadvoda	0	-9	0,0	-8,4	-641	130	-173,0	118,4
Obrovac	19	17	1,4	1,7	-612	-62	-45,3	-6,1
Zelengrad	7	-1	2,4	-0,8	-472	34	-170,6	55,4

Izvor: Izračun autora na osnovi konačnih rezultata Popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011. i Tablograma živorođenih i umrlih po naseljima 1991.-2011., DZS, Zagreb.

Razdoblje 2001. - 2011. – slab porast stanovništva

U posljednjem međupopisnom razdoblju 2001. - 2011. broj stanovnika u Gradu Obrovcu vrlo je slabo porastao, za samo 936 stanovnika ili 27,6%, s godišnjom stopom od 24,3‰ (Tab. 1.). Porast broja stanovnika uvjetovan je u prvom redu pozitivnim migracijskim saldom (1 050 osoba više se doselilo nego odselilo) čija je stopa iznosila 31,9‰ godišnje (Tab. 2). Međutim to nije bilo dovoljno da bi se nadomjestio velik gubitak iseljenog stanovništva iz prethodnog razdoblja. Uz to, prirodno je kretanje u istom razdoblju bilo negativno u 10 od 12 naselja¹¹ te je na razini Grada iznosilo -3,3‰ godišnje (Tab. 2). Samo je u Gornjem Karinu i Obrovcu u istom razdoblju zabilježeno više živorođenih od umrlih, ali s vrlo niskom godišnjom stopom (2,7‰ i 1,7‰ respektivno). Unatoč pozitivnom prirodnom prirastu, Obrovac je jedino naselje koje je u istom razdoblju imalo smanjenje broja stanovnika (za 6%). Tako je Obrovac prvi put od 1971. godine imao manje od 1 000 stanovnika. Pritom je Gornji

¹¹ Na razini Grada Obrovca prirodno smanjenje iznosilo je -1 (jedan umrli više od živorođenih).

Karin postalo naselje s najvišim brojem stanovnika i jedino naselje koje je imalo porast 2011. u odnosu na 1991. godinu, s 876 na 1 125 stanovnika. Što se tiče ostalih naselja, porast broja stanovnika bio je najveći u naselju Komazeci, gdje se broj stanovnika 2011. godine povećao s pet na 46 stanovnika. Međutim, to je iznosilo samo 11,8% stanovnika uspoređujući s 1991. godinom, koliko ih je živjelo u tom naselju. Najviša vrijednost migracijskog salda zabilježena je u naselju Bilišane, gdje se broj stanovnika povećao s 29 osoba na 176, što je samo 20% stanovništva u odnosu na 1991.

Grad Obrovac je u cjelini 2011. godine izgubio više od polovice stanovnika (52,3%) u odnosu na 1991. godinu. Pad broja stanovnika je nastavljan, što se vidi iz procjena Državnog zavoda za statistiku; 1. 1. 2018. godine imao je 3 709 stanovnika, što je za 614 stanovnika manje nego 2011.

MIGRACIJSKA OBILJEŽJA STANOVNIŠTVA

Manje od četvrtine autohtonog stanovništva

Pod autohtonim stanovništvom podrazumijeva se ono koje od rođenja stanuje u istom mjestu, odnosno ono koje se nikada nije selilo iz svoga rodnog mjesta, a pod doseljenim (imigrantskim) stanovništvom smatra se stanovništvo koje je prijavilo prebivalište u nekom naselju Republike Hrvatske, dok je njihovo je prethodno prebivalište bilo u drugom naselju u Republici Hrvatskoj ili u inozemstvu (Popis 2011., Metodološka objašnjenja).

U Gradu Obrovcu je 1991. godine u ukupnom stanovništvu bilo tri četvrtine (ili 6 756) autohtonog stanovništva, odnosno onoga koje je živjelo u naselju od rođenja, a jedna četvrtina doseljenoga (2 313) (Tab. 3). Odnosno, omjer je iznosio 74,5% prema 25,5%. Stanovništva srpske narodnosti bilo je 6 982 (77%), a hrvatske 1 913 (21,1%). U osam, od ukupno 12 naselja, više od 80% ukupnog stanovništva bilo je autohtono, najviše u Kruševu, 88,4%, a najmanje u Obrovcu, samo 41% (Sl. 2). Prema narodnosnom sastavu, udio srpskog stanovništva u devet je naselja iznosio više od 90%; kretao se od 100% u naselju Komazeci, do 6,4% u Kruševu. Hrvati su bili u apsolutnoj i relativnoj većini jedino u naselju Kruševo (1 556 ili 93%), u Obrovcu i Zelengradu manje od 20% (17% i 12%), a u ostalim naseljima manje od 1%.

Tablica 3. Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, Grad Obrovac (po naseljima), 1991., 2001. i 2011.

Naselje	1991.				2001.				2011.			
	Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni		Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni		Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni	
			s područja RH	iz inozemstva			s područja RH	iz inozemstva			s područja RH	iz inozemstva
GRAD OBROVAC	9069	6756	2078	224	3387	1714	1341	300	4323	991	1869	1460
Bilišane	857	719	128	10	29	26	3	0	176	39	9	128
Bogatnik	470	381	85	4	74	71	2	0	131	5	8	118
Golubić	478	417	53	8	36	34	2	0	132	7	6	119
Gornji Karin	876	662	189	25	859	84	568	200	1125	127	669	329
Kaštel Žegarski	480	332	137	11	53	44	8	1	135	24	9	102
Komazeci	357	274	77	6	5	5	0	0	42	(Z)	(Z)	42
Krupa	412	336	74	2	57	47	9	1	127	35	11	81
Kruševo	1674	1479	169	22	1078	752	245	63	1112	434	544	134
Muškovci	543	458	79	6	47	46	0	0	100	25	12	63
Nadvoda	750	606	133	9	50	41	5	4	170	(Z)	5	163
Obrovac	1660	680	860	116	1055	532	488	31	996	269	584	142
Zelengrad	512	412	94	5	44	32	11	0	77	26	12	39

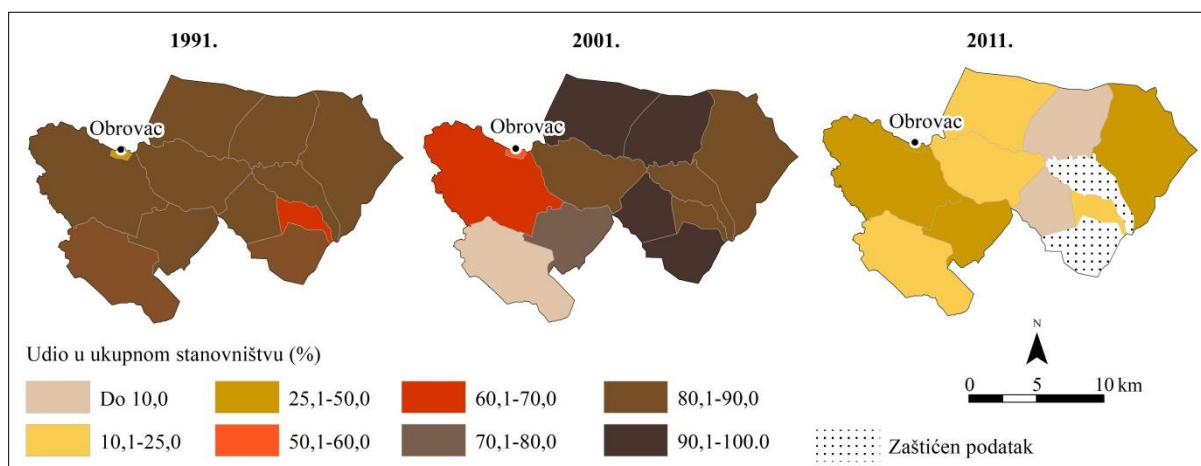
Izvor: Popisi stanovništva 1991., Tablogrami – Migracijska obilježja, 2001. i 2011. DZS. Zagreb.

Napomena:

Razlika do ukupno odnosi se na stanovništvo nepoznatog preseljenja

(Z) zaštićen podatak

Pod inozemstvom se 1991. podrazumijevaju i bivše države SFRJ

Slika 2. Autohtono stanovništvo Grada Obrovca (po naseljima), 1991., 2001., 2011.

Izvor: Kao za Tablicu 3.

Nakon velikog iseljavanja u razdoblju 1991. - 2001. godine, broj autohtonog stanovništva na razini Grada smanjen je za 75%. Međutim, promatrano po naseljima, u devet naselja se povećao udio autohtonog stanovništva. Razlog tome je što se broj stanovnika 2001. godine u naseljima izrazito smanjio u odnosu na 1991. godinu te je to rezultiralo povećanjem udjela autohtonog stanovništva. Tako je 2001. godine najviši udio stanovnika koji su od rođenja živjeli u istom mjestu bio u naselju Komazeci, 100% prema 76,8% 1991. godine. Odnosno, u Komazecima je 1991. živjelo 357 osoba od kojih je 274 od rođenja stanovalo u naselju, a 2001. godine naselje je brojilo samo pet osoba i svih pet je bilo autohtono, iz čega proizlazi udio 100%. Iste su godine Bilišane, Bogatnik, Golubić i Muškovci imali više od 90%

autohtonog stanovništva, što također predstavlja povećanje u odnosu na 1991. godinu. S druge strane, u naseljima Kruševo, Zelengrad i Gornji Karin udio domicilnog/autohtonog stanovništva se 2001. godine i apsolutno i relativno smanjio u odnosu na 1991. Najviše u Gornjem Karinu, gdje je smanjenje iznosilo 87%. Tako su 1991. godine tri od četiri stanovnika od rođenja stanovala u Gornjem Karinu, dok je prema Popisu iz 2001. tek svaki deseti stanovnik tog naselja bio autohtoni.

U razdoblju 2001.-2011. nastavilo se smanjenje autohtonog stanovništva te je, od ukupno nešto više od 4 tisuće stanovnika na području Grada Obrovca 2011. godine, čak 77% bilo doseljenog stanovništva, dok je samo 991 osoba od rođenja živjela u istom mjestu/naselju, odnosno manje od četvrtine ukupnog stanovništva ili skoro svaki peti stanovnik. Kako je ranije naznačeno u tekstu, povećanje broja stanovnika 2011. godine u odnosu na 2001. bilo je rezultat doseljavanja stanovništva te je to smanjilo udio autohtonih stanovnika. Tako se u 11 od ukupno 12 naselja smanjio udio autohtonog stanovništva, osim u Gornjem Karinu gdje je došlo do povećanja s 5,3% na 11,3%. Odnosno, u svim je naseljima zabilježeno manje od 40% autohtonog stanovništva,¹² najmanje u naselju Bogatnik (3,8%) i Golubiću (5,3%), dok je najviše autohtonog stanovništva u ukupnom imalo Kruševo (39%).

Što se tiče doseljenih osoba prema rezultatima Popisa 1991., unutrašnje su migracije obuhvaćale čak 90% u ukupnim doseljenjima (ili 2 078 osoba), a vanjske samo 10% (ili 224 osobe) (Tab. 4). Doseljavanje stanovništva uglavnom je bilo rezultat radne/ekonomske imigracije iz okolnih ruralnih naselja u općinsko središte Obrovac, što objašnjava veću važnost unutrašnjih migracija. Tako je, od ukupnih preseljavanja unutar Hrvatske, 60% doseljenog stanovništva u Grad Obrovac bilo iz drugog naselja istog grada/općine.¹³ U ukupno doseljenom stanovništvu žene su činile skoro tri četvrtine (72,3%), a muškarci samo jednu četvrtinu (25,6%). Vanjska imigracija bila je malobrojna; samo su se 224 osobe doselile iz inozemstva.¹⁴ S obzirom na vrijeme doseljavanja, skoro polovica doseljenih odnosi se na razdoblje 1971.-1991. godine, u vrijeme prosperitetnog industrijskog razvoja grada Obrovca. Upravo se u ovaj grad naselilo nešto više od 40% doseljenih.

¹² Za naselja Komazeci i Nadvoda podatak o autohtonom stanovništvu je zaštićen (Z).

¹³ Do 1992. godine tadašnja je općina Obrovac obuhvaćala tri naselja više (Jasenice, Medviđa, Zaton Obrovački), odnosno teritorijalno veći prostor pa stoga podaci koji se tiču udaljenosti preseljenja prema Popisu 1991. nisu posve usporedivi s podacima iz posljednja dva Popisa.

¹⁴ Pod tim Državni zavod za statistiku Hrvatske za 1991. godinu podrazumijeva područje SFRJ.

Tablica 4. Doseljeno stanovništvo prema porijeklu i spolu, Grad Obrovac, 1991., 2001. i 2011.

Struktura doseljenih		1991.			2001.			2011.		
		ukupno	muško	žensko	ukupno	muško	žensko	ukupno	muško	žensko
Ukupan broj stanovnika		9069	4686	4383	3387	1668	1719	4323	2174	2149
Ukupno doseljeni*		2313	640	1673	1662	752	910	3329	1628	1701
Doseljeni iz Hrvatske	Ukupno	2078	529	1549	1341	590	751	1869	861	1008
	a) drugo naselje istog grada/općine	1247	317	930	31	10	21	235	108	127
	b) drugi grad/općina iste županije	831	212	619	425	158	267	650	283	367
	c) druga županija	...	...	...	885	422	463	984	470	514
	Ukupno	224	105	119	300	148	152	1460	767	693
Doseljeni iz inozemstva	a) s područja SFRJ	208	101	107	...	...	...	...	...	...
	b) Bosna i Hercegovina	...	...	...	202	96	106	175	92	83
	c) Srbija**	...	...	...	41	22	19	1021	540	481
	d) Njemačka	...	...	...	...	...	...	130	65	65
	e) ostale zemlje	...	...	...	57	30	27	134	70	64

Izvor: Popis stanovništva 1991., 2001. i 2011.; Tablogrami - Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, po gradovima/općinama, 2001., 2011., DZS, Zagreb.

Napomena:

* Razlika do ukupno odnosi se na stanovništvo nepoznatog preseljenja

** 2001. Srbija obuhvaća i Crnu Goru (SRJ).

Prema rezultatima Popisa 2001. godine, 1 662 osobe izjavile su da ne žive od rođenja u mjestu stanovanja, odnosno da su se doselile, što je činilo 49% ukupnog stanovništva te godine. Iz drugih mjesta u Republici Hrvatskoj doselilo je 81% stanovnika, i to najvećim dijelom iz druge županije u razdoblju 1996.-2001., dok je doseljenih iz drugog mjesta iste županije bio je najviši u razdoblju 1991.-1995. Udio žena u unutrašnjim preseljenjima i 2001. godine bio je veći od udjela muškaraca, ali s manjim razlikama nego što je to bilo 1991. godine.

U strukturi vanjske migracije (ukupno 300 osoba) najviše je stanovništva doselilo iz Bosne i Hercegovine (202 osobe), i to u razdoblju 1996.-2001. Većina njih (62%) doselila se u Gornji Karin i Kruševo (25). Razlozi dolaska stanovništva iz Bosne i Hercegovine, odnosno etničkih Hrvata, raznoliki su: jedan dio njih izbjegao je u Hrvatsku u vrijeme rata u BiH s tim da je Hrvatska bila na putu njihovom odlasku u Europu (Lajić, 2002.), dok se drugi dio trajno naselio u Hrvatskoj i to nakon oslobođenja okupiranih područja, uglavnom na područjima od posebne države skrbi (Klempić Bogadi, Lajić, 2014., 449). Uz to, Vlada Republike Hrvatske (RH) poticala je naseljavanje državljana RH na područjima od državne skrbi (kao što je bio Grad Obrovac) kako bi pridonijeli gospodarskom i društvenom razvoju tih područja. Novo naseljeno stanovništvo uživalo je određene ekonomske povlastice što je vjerojatno bio i razlog

doseljavanja iz drugih županija. Iz SRJ je doselila samo 41 osoba; od toga 34 u Gornji Karin, dvije u naselje Nadvoda i četiri u Obrovac.

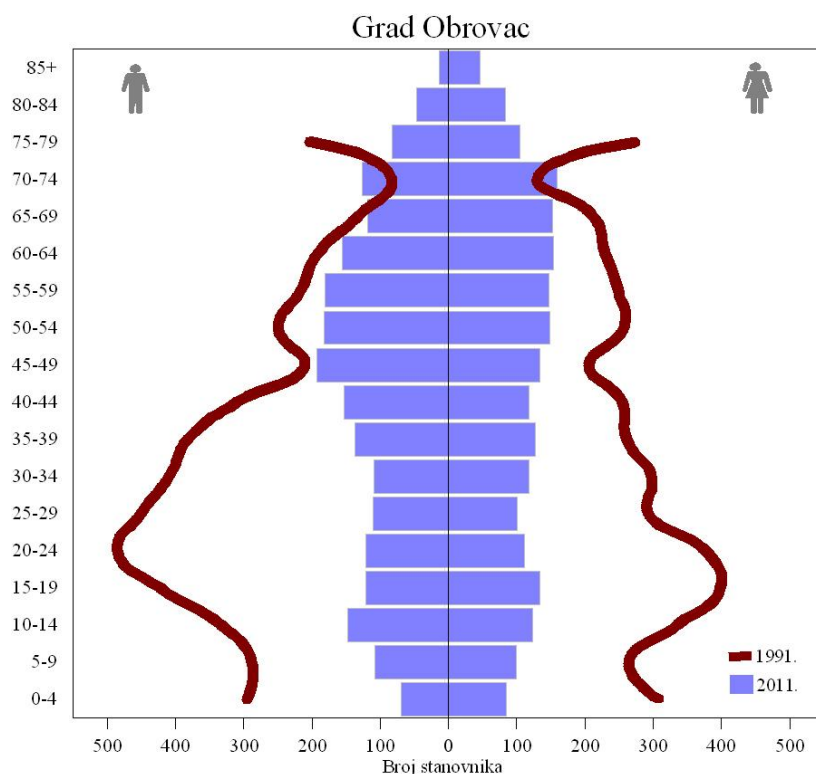
Deset godina poslije (2011.) udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Obrovca povećan je na 77% (s 49% 2001.) te je skoro svaki treći stanovnik bio doseljenik. I dalje su prevladavali oni koji su doselili iz nekog drugog naselja u Hrvatskoj. Međutim, vanjska imigracija postala je izrazito brojna: doselilo je više od 1 460 osoba iz inozemstva prema samo 300 u 2001. godini. Smanjio se broj doseljenih iz Bosne i Hercegovine, od kojih se dvije trećine i u ovome razdoblju naseljava u Gornji Karin, a manji broj u Obrovac. Iz Njemačke je bilo 130 doseljenih, od kojih se polovica naselila u Gornji Karin, a polovica u Kruševo. Pretpostavka je „da se radi o generiranom doseljavanju Hrvata iz BiH koji su imali prognanički status u Njemačkoj, kao što je to slučaj u ostalim prostorima Hrvatske“ (Klempić Bogadi, Lajić, 2014, 461).

Ono što je značajno za ovo razdoblje jest da se znatno povećao broj doseljenih osoba iz Srbije (1 021 osoba), a koji su predstavljali nešto više od dvije trećine ukupno doseljenih iz inozemstva. Najveći broj njih doselio je u razdoblju 2001.-2005. Za razliku od doseljenih osoba iz Bosne i Hercegovine i Njemačke, oni nisu bili koncentrirani na dva-tri naselja; najviše ih se nastanilo u Nadvodi (136), iako je to samo 15% od ukupno doseljenih iz Srbije, u Bilišane, Bogatnik, Golubić i Gornji Karin, više od 100 osoba (u svako od navedenih naselja), a ostali u drugim naseljima. Tu je najvjerojatnije riječ o povratnoj migraciji u kojoj su nešto većim dijelom sudjelovali muškarci nego žene. S obzirom na dobnu strukturu, medijalna starost doseljenih iz Srbije iznosila je 57,1 godina, dok su doseljeni iz Bosne i Hercegovine i Njemačke bili demografski mlađi za 9 godina (48,2 godine).

Budući da se najveći broj doseljenog stanovništva iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, nastanio u Gornjem Karinu, narodnosni sastav u potpunosti je promijenjen: 1991. godine u tome je naselju bilo 97,1% stanovništva srpske narodnosti, a samo 0,3% hrvatske, a 2011., zbog doseljavanja stanovništva iz Srbije, udio Srba povećan je na 13%, a Hrvata smanjen na 82%.

PROMJENE U STAROSNOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA

U Gradu Obrovcu su, u posljednja dva međupopisna razdoblja na ukupan broj stanovnika i njegovu dobnu strukturu, važniji utjecaj imala migracijska kretanja nego prirodno kretanje. Migracije su zbog svog karaktera (prouzročenih ratom) zahvatile cjelokupno stanovništvo, a ne samo određene dobne skupine koje sudjeluju u klasičnim migracijama. Negativan migracijski saldo u razdoblju 1991.-2001. utjecao je na ubrzanje procesa starenja, a u razdoblju 2001.-2011., iako je saldo bio pozitivan, demografsko starenje dodatno se intenziviralo jer je među doseljenim stanovništvom prevladavalo starije zrelo i staro stanovništvo.

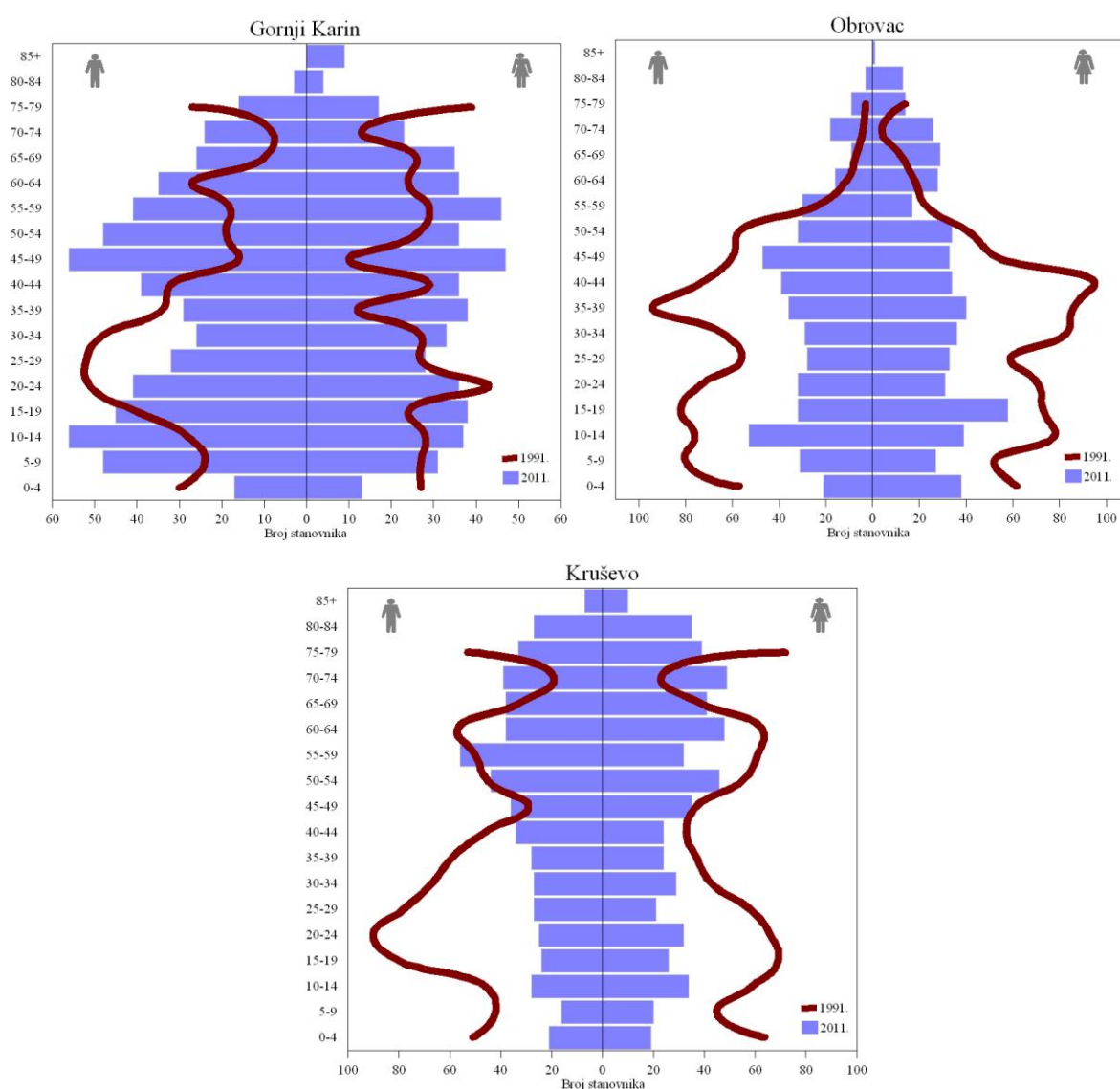

Sl. 3. Starosna piramida Grada Obrovca 1991. i 2011.

Izvor: Popisi stanovništva 1991. i 2011.

Starosno-spolna struktura stanovništva najbolje se može pratiti na starosnoj piramidi. Na Slici 3. prikazana je starosna piramida za 1991. i 2011. godinu za Grad Obrovac. Tu se jasno uočava da stanovništvo Grada 2011. godine ima obilježja regresivnog tipa stanovništva kojeg karakterizira sužena baza zbog smanjivanja broja rađanja te manji broj stanovnika u svim petogodišnjim starosnim skupinama do 44 godine u odnosu na petogodišta 45 i više godina. Situacija je bila sasvim drugačija 1991. godine: tada je baza piramide bila široka zbog

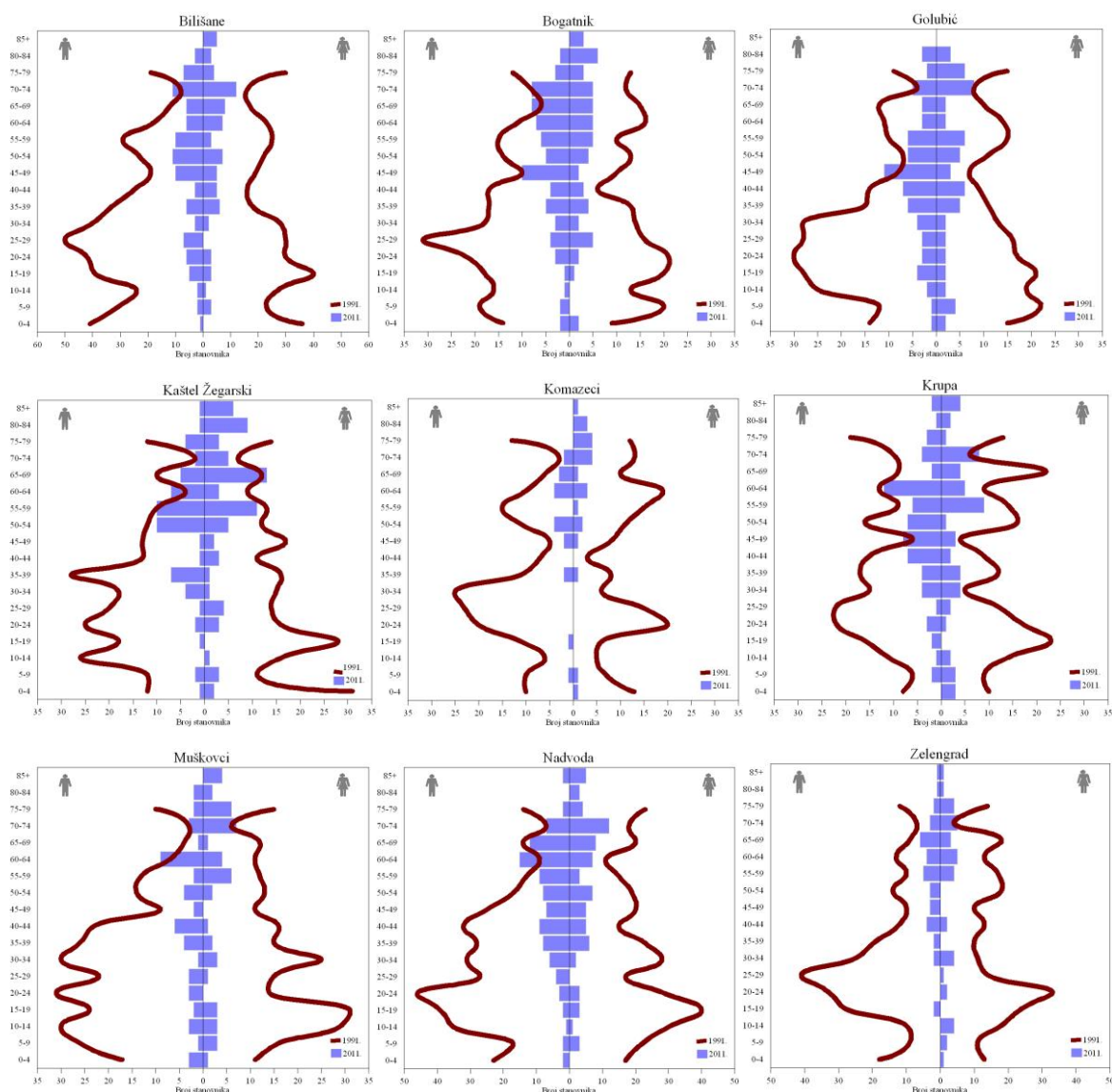
relativno visokog broj rađanja. Tako se Grad Obrovac, prema broju živorođenih (70) 1991. godine, nalazio na drugom mjestu u usporedbi s ostalim gradovima/općinama Zadarske županije.¹⁵ Samo su Grad Zadar i Grad Benkovac imali više živorođenih iste godine, a prema prirodnom prirastu, koji je bio pozitivan (10 osoba), na desetom mjestu. Najbrojnija skupina u ukupnom stanovništvu 1991. bila je u dobi 20-24 godine, udio mladih i mlađih zrelih skupina (0-44) činile su čak 70% stanovništva, a starih 45 i više godina 30%. Taj je omjer 2011. godine iznosio 48,4% prema 51,6%.

Slika 4. Starosna piramida naselja Gornji Karin, Obrovac i Kruševo 1991. i 2011.
Izvor: Kao za sliku 3.

¹⁵ Računato prema teritorijalnom ustroju 2011.

Gornji Karin posebno se ističe među naseljima jer je jedino koji pokazuje pomlađenu dobnu strukturu 2011. u odnosu na 1991. (Sl. 4). Tako je broj stanovnika u petogodištima 5-19 i 35-75 znatno veći nego je to bio 1991. godine. Takvoj dobnoj strukturi Gornjeg Karina pogodovale su imigracije stanovništva koje su dovele do demografskog pomlađivanja. Obrovac, za razliku od Gornjeg Karina pokazuje veliki gubitak mladog i zrelog stanovništva 2011. u odnosu na 1991. Tako je broj stanovnika 2011. gotovo ujednačen u svim starosnim skupinama do 55-te godine, izuzev 10-14 (kod muškog stanovništva) i 15-19 (kod ženskog stanovništva), dok je broj starih manji od broja mladih. Kruševo, iako ima karakteristike regresivnog stanovništva (piramida je najšira u gornjem dijelu), ima „povoljniju“ starosnu strukturu u odnosu na ostala naselja koja su prikazana na Sl. 5.

Slika 5. Starosne piramide naselja Grada Obrovca 1991. i 2011.
Izvor: Kao za Sliku 3.

Što se tiče ostalih naselja (Sl. 5), starosna struktura ukazuje na snažno smanjivanje broja stanovnika prouzročeno iseljavanjem u razdoblju 1991.-2001. Čak ni doseljavanje stanovništva u idućem razdoblju (2001.-2011.) nije poboljšalo demografsku situaciju. Zbog vrlo malog udjela mladog stanovništva došlo je do inverzije starosne piramide, koja je najšira u svom gornjem dijelu. Uz to, nedostaju pojedine starosne skupine, uglavnom mlada i mlađa zrela populacija, unatoč tome što je u razdoblju 2001.-2011. u svakom od tih naselja migracijski saldo bio pozitivan. Najnepovoljnija je situacija u naseljima Komazeci (koje je imalo najveći gubitak stanovništva) i Zelengrad..

DEMOGRAFSKO STARENJE STANOVNIŠTVA

Kada se promatraju vrijednosti osnovnih pokazatelja demografske starosti Obrovačkog područja u cjelini 1991. godine (Tab. 5), proizlazi da se već te godine taj prostor nalazio u fazi demografske starosti. Udio mladih (do 15 godina starosti) u ukupnom stanovništvu iznosio je 20,1%, a udio starih (65 ili više godina) 11,4%, odnosno, svaki deveti stanovnik imao je 65 ili više godina. Indeks starenja¹⁶ bio je niži od 1,0 što znači da je broj starog stanovništva bio manji od broja mladog, dok je medijalna starost¹⁷ iznosila 30,5 godina. Demografski najstarije naselja iste godine bilo je naselje Krupa s medijalnom starošću od 37,5 godina, a demografski najmlađe Golubić, s 29,1 godinu. U ostalim naseljima medijalna starost stanovništva kretala se od 30,4 do 35,4 godine.

Deset godina poslije (2001.) došlo je do velikih promjena u starosnoj strukturi prouzročenoj iseljavanjem stanovništva. Iako je na razini Grada Obrovca još uvijek bilo više mladih osoba nego starih, situacija je u nekim naseljima bila gotovo dramatična – nije bilo stanovnika mlađih od 15 godina. Radi se o četiri naselja: Bilišane, Komazeci, Krupa i Nadvoda. U Bilišanima i Komazecima nije bilo stanovnika mlađih od 20 godina, a u Krupi i Nadvodi bila je po jedna osoba. Medijalna starost čak se u osam naselja povećala za više od 20 godina u odnosu na 1991. Najstarije stanovništvo bilo je u Komazecima, koje je imalo samo pet stanovnika, a medijalna starost iznosila je 72,5 godina, što je za 37 godina više u odnosu na 1991. godinu. Samo je naselje Obrovac bilo demografski mlađe 2001. u usporedbi s 1991. godinom (za 3,5 godina).

¹⁶ Indeks starenja pokazuje broj starih 65 i više godina prema broju mladih stanovnika (0-14 godina). Ako je vrijednost indeksa viša od 1,0 znači da u populaciji ima više starih nego mladih osoba.

¹⁷ Medijalna starost predstavlja godinu koja dijeli stanovništvo na dva jednaka dijela: polovica je mlađa, a polovica starija od vrijednosti medijalne starosti.

Tablica 5. Stanovništvo po velikim dobnim skupinama i pokazatelji demografske starosti, Grad Obrovac (po naseljima) 1991.

Naselja	Broj stanovnika				Struktura u %			Indeks starenja	Medijalna starost	Stadij demografske starosti
	ukupno	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+			
GRAD OBROVAC	9069	1825	6148	1035	20,1	67,8	11,4	0,6	31,0	5
Bilišane	857	182	569	102	21,2	66,4	11,9	0,6	31,0	4
Bogatnik	470	91	312	66	19,4	66,4	14,0	0,7	32,4	5
Golubić	478	107	313	58	22,4	65,5	12,1	0,5	29,1	4
Gornji Karin	876	164	588	123	18,7	67,1	14,0	0,8	32,4	5
Kaštel Žegarski	480	108	312	57	22,5	65,0	11,9	0,5	31,4	4
Komazeci	357	51	249	57	14,3	69,7	16,0	1,1	35,4	6
Krupa	412	58	272	79	14,1	66,0	19,2	1,4	37,5	6
Kruševo	1674	307	1123	239	18,3	67,1	14,3	0,8	33,9	5
Muškovci	543	129	362	50	23,8	66,7	9,2	0,4	30,4	4
Nađvoda	750	144	484	96	19,2	64,5	12,8	0,7	31,7	4
Obrovac	1660	405	1196	44	24,4	72,0	2,7	0,1	35,2	3
Zelengrad	512	79	368	64	15,4	71,9	12,5	0,8	30,5	5

Izvor: Izračun autora prema rezultatima Popisa stanovništva 1991.

Prema rezultatima Popisa 2011., doseljavanje stanovništva je dijelom utjecalo na demografsko „pomlađivanje“ u odnosu na 2001. godinu, i to u šest naselja, a najviše u naselju Golubić gdje je medijalna starost bila niža za 12 godina (sa 60 na 48). Međutim, Komazeci su i dalje najstarije naselje s medijalnom starošću preko 60 godina (62,9 godina) (Tab. 6). Budući da je u doseljenima prevladavalo zrelo i starije stanovništvo, u cjelini, stanovništvo Grada Obrovca je 2011. bilo starije za 8,5 godina u odnosu na 2001, a 15 godina u odnosu na 1991.

U deset naselja udio starih bio je 2011. godine viši od udjela mladih. Vrijednosti su se kretale u intervalu od 2,0 (Muškovci) do 6,6 (Bilišane), što znači da je udio starih od 2,0 do 6,6 puta veći od broja mladih. Što se tiče udjela najstarije populacije, odnosno najstarijih starih (80+), ona je u četiri naselja (Bilišane, Bogatnik, Kaštel Žegarski, Komazeci) brojnija od udjela mladih do 15 godina; najviše u Kaštelu Žegarskom, čak 12,6% ukupne populacije. U naselju Obrovac povećanje prosječne starosti 2011. u odnosu na 1991. iznosilo je 6,4 godine, a u Gornjem Karinu samo 3 godine. Indeks starenja 2011. bio je ispod jedinice (0,56 za Obrovac i 0,80 za Gornji Karin), što znači da ima više mladog nego starog stanovništva, dok je medijalna starost ispod 40 godina za Obrovac, a za Gornji Karin 46,1 godina.

Tablica 6. Osnovni pokazatelji demografskog starenja, Grad Obrovac (po naseljima), 2011.

Naselja	Broj stanovnika					Struktura u %				Indeks starenja	Medijalna starost	Stadij demografske starosti
	ukupno	0-14	15-64	65+	80+	0-14	15-64	65+	80+			
GRAD OBROVAC	4323	632	2757	934	189	14,6	63,8	21,6	4,4	1,5	46,0	7
Bilišane	176	9	108	59	11	5,1	61,4	33,5	6,3	6,6	54,2	7
Bogatnik	131	7	81	43	11	5,3	61,8	32,8	8,4	6,1	55,2	7
Golubić	132	12	88	32	6	9,1	66,7	24,2	4,5	2,7	47,9	7
Gornji Karin	1125	202	766	157	16	18,0	68,1	14,0	1,4	0,8	46,1	5
Kaštel Žegarski	135	9	77	49	17	6,7	57,0	36,3	12,6	5,4	58,0	7
Komazeci	42	3	21	18	4	7,1	50,0	42,9	9,5	6,0	62,9	7
Krupa	127	11	85	31	9	8,7	66,9	24,4	7,1	2,8	54,7	7
Kruševo	1112	138	656	318	79	12,4	59,0	28,6	7,1	2,3	51,4	7
Muškovci	100	14	58	28	8	14,0	58,0	28,0	8,0	2,0	54,4	7
Nadvoda	170	11	109	50	7	6,5	64,1	29,4	4,1	4,5	56,3	7
Obrovac	996	209	665	122	17	21,0	66,8	12,2	1,7	0,6	35,7	5
Zelengrad	77	7	43	27	4	9,1	55,8	35,1	5,2	3,9	58,6	7

Izvor: Izračuni autora prema rezultatima Popisa 2011.

S obzirom na dostignutu demografsku starost,¹⁸ stanovništvo Grada Obrovca je 1991 karakterizirao peti stadij (*demografska starost*). Što se tiče naselja, ona su se nalazila u različitim stadijima starosti: najmlađe je bilo naselje Obrovac (*demografska zrelost*), a najstarije naselja Komazeci i Krupa (*duboka demografska starost*). Te godine stanovništvo ni jednog naselja nije se nalazilo u posljednjem stadiju, tzv. *krajnje duboke starosti*. Međutim, samo deset godina poslije (2001.) došlo je do intenzivnog starenja te je čak devet naselja karakterizirao stadij *krajnje demografske starosti* (posljednji stadij), a 2011. taj je stadij obilježio 10 od ukupno 12 naselja (osim Gornjeg Karina i Obrovca koje je karakterizirao peti stadij). Važno je napomenuti da se naselje Gornji Karin 2001. godine, u odnosu na 1991., demografski pomladilo, i to zbog imigrantskog stanovništva (2001. bilo je 775 doseljenih ili 90% ukupnog stanovništva) te se nalazilo u četvrtom stadiju, za razliku od 1991. kada je bilo u petom stadiju demografske starosti isto kao i 2011.

Može se zaključiti da aktualna starosna struktura, odnosno dostignuta demografska starost, ukazuje na izrazito nepovoljnu demografsku situaciju jer je 83% prostora demografski vrlo staro, više od polovice populacije, a takvo stanje generira duboke posljedice demografske, socijalne i ekonomske naravi. Radi se o prostoru koji gotovo da i nema demografsku budućnost, uz iznimku naselja Obrovac, a posebno Gornji Karin. Međutim, s

¹⁸ Određena na osnovi odabranih pokazatelja (prosječna starost, postotni udio mladih do 20 godina, postotni udio osoba mlađih od 40 godina, udio starih 60 i više godina i indeks starenja); razlikuje se sedam stadija: 1 - rana demografska mladost, 2 - demografska mladost, 3 - demografska zrelost, 4 - prag demografske starosti, 5 - demografska starost, 6 - duboka demografska starost, 7 - najdublja demografska starost (prema Penev, 1994.)

obzirom na negativan prirodni prirast od 2011. do 2017. godine i na to što više neće biti imigracijskih tokova kao u prethodna dva desetljeća, i u tim će se naseljima nastaviti proces demografskog starenja stanovništva.

ZAKLJUČAK

Događanja tijekom i nakon Domovinskog rata u Hrvatskoj (1991.- 1995.) dovela su do dinamičkih i strukturnih promjena u Obrovačkom području u kojem su, prema popisu stanovništva 1991. godine, Srbi činili dvije trećine stanovništva. Radi se o prostoru kojega je od sedamdesetih godina prošloga stoljeća karakterizirao ruralni egzodus. Zbog ratnih zbivanja došlo je do prisilnog iseljavanja te se demografska situacija još više pogoršala osobito u razdoblju 1991. - 2001. Sva su naselja u tom razdoblju zabilježila smanjenje broja stanovnika; devet, od ukupno 12 naselja, izgubilo je više od 80% stanovništva. Nacionalna struktura je promijenjena te je nekadašnje većinsko srpsko stanovništvo svedeno na 12%, a udio Hrvata povećan je na četiri petine i to uslijed doseljavanja Hrvata iz ostalih prostora Republike Hrvatske te Hrvata iz Bosne i Hercegovine. Proces demografskog starenja u tim je prostorima bio izrazit. U polovici naselja medijalna starost stanovništva povećala se za više od 25 godina.

U sljedećem popisnom razdoblju (2001.- 2011.), iako je migracijski saldo bio pozitivan, što je unatoč negativnom prirodnom prirastu u naseljima dovelo do povećanja broja stanovnika u odnosu na 2001., još uvijek se nije nadomjestio gubitak stanovništva nastao devedesetih godina 20. stoljeća. Jedanaest od dvanaest naselja i dalje su imala manji broj stanovnika nego 1991. godine. Vanjska migracija postala je znatno brojnija i to osobito iz Srbije, dok se broj doseljenih iz Bosne i Hercegovine bitno smanjio, što je povećalo udio Srba u ukupnom stanovništvu na 31%. Iako je medijalna starost stanovništva naselja nešto snižena u odnosu na 2001. godinu, ona je i dalje ostala visoka, budući da je među doseljenim stanovništvom prevladavalo starije stanovništvo. U polovici naselja medijalna starost iznosi više od 55 godina, a čak 10 naselja ima karakteristike posljednjeg stadija - *najdublje demografske starosti*, u kojima će, uz izostanak povratka mlađeg stanovništva, doći do demografskog izumiranja naselja. Jedino naselje koje pokazuje povoljniju demografsku dinamiku je Gornji Karin. Ono je jedino 2011. godine imalo veći broj stanovnika u odnosu na 1991. godinu te tako postalo najbrojnije naselje u Gradu Obrovcu.

CITIRANI IZVORI I LITERATURA:

- KLEMPIĆ BOGADI, S., LAJIĆ, I. (2014): Suvremena migracijska obilježja statističkih jedinica Republike Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, (30), 3, 437-477.
- LAJIĆ, I. (2002): Hrvatske migracije početkom 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme*, (18), 2-3, 135-149.
- Mrđen, S., Jurić, A. (2018): Utjecaj ratnih i poratnih migracija na demografsku sliku Grada Knina (1991. – 2011.), *Geoadria*, 23, (1), 85-122.
- NEJAŠMIĆ, I. (1992): Neke populacijsko-geografske značajke sjeverno-dalmatinske unutrašnjosti (općine Benkovac, Drniš, Knin i Obrovac), *Sociologija sela*, (30), 1-2, 61-72.
- Penev, G. (1994): Population of FR Yugoslavia by Age and Sex, *Yugoslav Survey*, 35 (2), 2-30.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 911*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva, domaćinstava i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Tablica 1.1.6. *Stanovništvo prema migracijskim obilježjima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD-ROM.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujak 2001., Tablica 1.1.22. *Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, popis 2001.* Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD-ROM.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujak 2001., *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, popis 2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD-ROM.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Tablica 1.1.9. *Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD-ROM.
- Tabloграмi - *Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, Popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb (Posebna obrada).
- Tabloграмi - *Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu po naseljima, Popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb (Posebna obrada).
- Tabloграмi - *Doseljeno stanovništvo prema području s kojeg se doselilo, vremenu doseljenja i spolu po gradovima/općinama, Popis 2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb (Posebna obrada).
- Tabloграмi - *Doseljeno stanovništvo prema području s kojeg se doselilo, vremenu doseljenja i spolu po gradovima/općinama, Popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb (Posebna obrada).
- Tabloграмi rođenih i umrlih po naseljima 1991. - 2017. Državni zavod za statistiku, Zagreb.

ELEKTRONSKI IZVORI:

- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011., *Metodološka objašnjenja*, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/>, 10. 07. 2019.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/15.07>, 2019.
- Procjena stanovništva prema spolu po gradovima/općinama, 31. 12., Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/>, 21. 07. 2019.